
NATIONALISMEN I EUROPA

BO CAVEFORS

Med Sovjetunionens sönderfall återkommer nationalitetstänkandet inte endast i de forna kommunistiska delarna av Europa, utan också i Västeuropa. I denna artikel resonerar Bo Cavefors kring nationalismen utifrån boken Nationalismens – Nationaliteten – Supranationaliteten av Heinrich August Winkler och Hartmut Kaelble.

Det är onekligen märkligt att fram till för bara några år sedan inte endast politiker och industriledare, utan också den vanliga valboskapen, var beredd att leva i ett Europa alltmer styrt av övernationella institutioner, som i inte ringa grad var tänkta att avsevärt reducera staternas nationella suveränitet.

Om nationalism, nationaliteter och supranationalism i Europa efter 1945, efter andra världskriget, har två historiker vid Berlins Humboldt-universitet, professorerna Heinrich August Winkler och Hartmut Kaelble, givit ut en högst förträfflig, diskuterande antologi.

Tvetydigt om nationalstater

Bidragsgivarna varierar temat att vi å ena sidan i västeuropa lever i en historiskt ensartad supranationell process som innebär att den klassiska nationalstatens

roll minskar, medan vi, å andra sidan, rekommenderar en nationalismens renässans, en nyetablering av nationalstater, i Östeuropa.

Därtill kompliceras det hela av att vi i Västeuropa går på kollisionkurs mot oss själva när vi lägger allt större vikt vid nationalstatliga värderingar ju intensivare den europeiska integrationen drivs av politiska partier och regeringar. Dessutom ökar starkt substatlig nationalism bland etniska grupper som vill ha autonomi och som drivs av en lokal nationalism som är uttryck för stark kritik mot inom det ytterst begränsade området boende än mindre etniska grupper. Typexempel: Bosnien.

Bra grogrund

Nationalismens renässans i tidigare kommuniststyrda länder är dessutom paradoxal, om man tar hänsyn till att de i huvudsak också efter revolutionerna styrs av politiskt medvetna kadrar som tidigare

BO CAVEFORS är bokförläggare.

representerade den historiskt betingade proletära internationalismen. Också i västeuropa är den klassiska socialistiska internationalismen på tillbakagång. Officiellt är socialistiska och socialdemokratiska företrädare och partier motståndare till nationalism och till förtryck av etniska grupper, men samtidigt utgör de facto arbetarklassen och medelklassen, vilket i dag ofta är samma sak, den bästa grunden för nationalistisk politik.

För tysk nationalism innebar nederlaget i andra världskriget att den nästan knäcktes 1945. Nationalsocialisterna hade visat världen vart verkligt extrem nationalism leder. Tredje Rikets politik, som förde till Tysklands sammanbrott, legitimerar således kraven på att landet därefter skall styras efter och leva med en integrationsideologi som i första hand står för lojalitet mot omvärlden.

Klassiskt nationalitetstänkande

I klartext innebär detta att man återgick till det klassiska tyska nationalitetstänkande som ser nationens samtliga folkgrupper som en etnisk enhet, att nationalism är ett kulturellt legitimitetsbegrepp. Därigenom vinner man nationell styrka och undviker nationella stridigheter, som i sin tur kan leda till konflikt med omvärlden.

Detta är intressant och frågan är om detta historiska legitimitetsbegrepp, om sambandet mellan de kulturella och symboliska uttrycksformer på vilka en stat bygges, kan fungera i dag. Den tyske filosofen Johann Gottfried Herder talar

om att ett folks civilisation, det vill säga en nation, en nationalstat, måste byggas på förutsättningarna av att nationell bildning, det vill säga bland annat skol- och universitetsväsendet, konst, socialmoral och etik, inkultureras.

Tyska romantiker

Och detta borde vara möjligt också i dag, nu när religionsvetenskapare och kulturantropologer gjort oss uppmärksamma på att även äldre samhällen formades efter liknande civilisationsprocesser. Det vill säga, att mytologi och religion, handelsformer och militär styrka, var ett bra suprematikoncept redan under antiken. Från upplysningstiden och därefter har man dessutom utvecklat en kulturkomparatistik som systematiserat vetenskapliga teorier genom empirisk forskning. Det tar full fart med de tyska romantikerna, där teoribygget snabbt blir till en kulturrörelse sedan de studerat exotiska kulturer och från resor till fjärran länder tagit med sig intryck och föremål hem till Tyskland – ungefär som Linnélärjungarna i Sverige – och sedan försöker att leta fram glömda liknande företeelser i hemlandet. Folkliga traditioner återuppväcks, i nödfall uppträffas.

Individuell frihet

Dessa frihetstankar schackrades emellertid bort när den tyska demokratiska revolutionen 1849 gick i stöpet. Därefter fick Tyska Riket en dubbelteleologi där folk och nation förstås med mer konservativa förtecken. Begreppet etnocentricitet

finns emellertid kvar också när Bismarck stärker den tyska statens makt. Enligt lexikon är etnocentricitet utmärkande för ett folk som har samma kultur och samma språk. Det må så vara, men Robert Musil har faktiskt en betydligt bättre definition när han 1930 i romanen *Man-
nen utan egenskaper* skriver att en borgerlig människa i den kejserliga och kungliga Donaumonarkin år 1913 inte kan känna begeistring för varken det ena eller det andra, allra minst för det kommande kriget och att han inte är mäktig till nationella känslomoheter. Musils man utan egenskaper är besatt av idén om individuell frihet. Motpolen till detta är den lojalitetskänsla som nordamerikanen be-
känner sig till när han säger sig vara en del av "the American way of life".

Världshistoriens experimentkammare

Visserligen är det länge sedan historiker talar om det habsburgska mångkulturella riket som ett folkens fängelse, men den uppfattningen tjänade sitt syfte när första världskrigets segermakter upplöste denna mångnationella statsbildning. Och därmed hade man satt igång ett evigt krigande om gränser och ett skyfflande med etniska minoriteter, hit och dit. Århundradets standardrepertoar med våldsamma folkförflyttningar med direkta eller indirekta folkmord som följd, hade varit absolut otänkbart i det gamla Österrike-Ungern. Historiska analyser av nationalitetskonflikter under habsburgska, är därför värda ett noggrant studium av de övernationella organ och na-

tionella regeringar som ger sig in i försök att medla eller styra utvecklingen vad gäller nationalitetsmotsättningarna i mellan- och Östeuropa. Den österrikiske socialistledaren Victor Adler menade på sin tid, visserligen sarkastiskt, men ändå, att den österrikisk-ungerska monarkin var värd att såväl älska som hata, men att den framför allt var en "världshistoriens experimentkammare".

Visserligen hade habsburgsmonarkin spelat ut sin roll 1918, men å andra sidan blev de förhoppningar de nya nationalstaterna som uppstod ur resterna av habsburgriket, knappast uppfyllda ens vad gällde den primära frågan om nationell oavhängighet.

Inga patentrecept

Upplösningen av den gemensamma marknad som fungerade inom monarkin och den ekonomiska strukturen med klar arbetsfördelning, slogs sönder och detta bidrog starkt till de nya parlamentariska systemens kriser från 1919 och därefter. De fiktiva nya nationalstaterna förblev instabila och skilde sig endast åt gradvis vad gällde konsten att undertrycka etniska minoriteter. Erfarenheterna visar att parlamentariska system och demokrati inte automatiskt leder till att nationella konflikter löses. Det finns inga patentrecept på hur man förhindrar att nationella grupper inom språkligt-kulturella relativt små områden förhindras att förtrycka ännu mindre språkligt-kulturella etniska grupper. Och det finns inga patentrecept på hur man förhindrar att förhållandevis

små nationalistiska aktivistgrupper förhindras dominera det politiska systemet.

Multinationella stater

De nationalstatliga principer som i betydande delar av Östeuropa och i östra delarna av Centraleuropa redan före första världskriget, men framför allt under mellankrigstiden fram till andra världskriget, misslyckades, menar forskarna som medverkar i denna antologi, är totalt överspelade. Framtiden ligger i stället i multinationella stater. Alla försök att skapa homogena territorier under 1900-talet, alltifrån Hitler och sedan av Tysk-

lands krigsmotståndare fram till dagens nationalisterna i sydöstra Europa och i de asiatiska delarna av forna Sovjetunionen, har visat sig vara irrvägar. Paradoxalt nog är det så att kulturellt och språkligt etniska minoriteter har större möjligheter att få sina specifika behov tillfredsställda i mångnationella stater. Det är faktiskt också slutsatsen i austromarxisternas idé att man genom transnationella politiska och ekonomiska åtgärder och överenskommelser kan neutralisera eventuell extrem nationalism inom nationalstaterna. Men – det är emellertid inte så hjärnorna i Bryssel tänker.